

# Hejnicka-Bezwińska, Teresa

---

## Dynamika orientacji życiowych młodzieży (1978-1983)

---

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania 6 (166), 99-111

---

1986

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach  
dozwolonego użytku.

Seminarium Stacji PAN  
w Toruniu

Teresa Hejnicka-Bezwińska

## DYNAMIKA ORIENTACJI ŻYCIOWYCH MŁODZIEŻY (1978—1983)

Zarys treści. Wprowadzenie — założenia leżące u podstaw badań nad orientacjami życiowymi. Wyniki badań empirycznych nad dynamiką orientacji życiowych młodzieży przekraczającej pierwszy próg selekcyjny. Próba wyjaśnienia i interpretacji uzyskanych wyników.

### WPROWADZENIE

U podstaw badań nad orientacjami życiowymi leżą pewne założenia dotyczące relacji między jednostką (grupą społeczną) a systemem społecznym, dokładniej mówiąc między dostępnymi społecznie sposobami wartościowania i działania a ich jednostkowym spostrzeganiem i wyborem. Założenia te są następujące:

1. Zorganizowany system społeczny proponuje jednostkom (lub grupom społecznym) pewną pulę wartości, które mogą nadać sens jednostkowym egzystencjom oraz pewną pulę dziedzin życia, w których jednostka może aktywnie uczestniczyć.

2. Organizator systemu społecznego uruchamia techniki społeczne nacisku na dokonywane wybory jednostkowe. Hierarchia alternatyw możliwych do wyboru i nacisk dokonywany na jednostkowe wybory są zawsze w czymś interesie (państwa, społeczeństwa, partii, klasy społecznej, grupy społecznej...).

3. Pula alternatywnych sposobów życiowego orientowania się jest subiektywnie spostrzegana przez jednostki.

4. Sposób definiowania przez jednostkę swej sytuacji życiowej oraz adekwatny do tego wybór orientacji życiowej (celów życiowych i środków ich realizacji)<sup>1</sup> sprawia, że subiektywne spostrzeganie swojej sytuacji

<sup>1</sup> Pojęcie to zdefiniowałam w artykule: *Pojęcia stosowane w badaniach obiektywnych i subiektywnych warunków życia. Analiza krytyczna*, AUNC, Socjologia Wychowania 4, Toruń 1982, s. 78.

zyciowej daje rzeczywiste skutki w preferowanych przez jednostki sensach swojej egzystencji i preferowanych dziedzinach aktywności życiowej.

5. Orientacje życiowe jednostki (lub grup społecznych) działają więc bezpośrednio jako czynniki określające sposób wykorzystania obiektywnych możliwości. A. Kłoskowska o tym zjawisku mówi tak:

Faktyczne wykorzystanie możliwości leżących zarówno w ramach społeczności, jak poza nią stanowi funkcję pewnych cech i stanów samej zbiorowości nazwanych wartościami, potrzebami i aspiracjami, uwarunkowanych zróżnicowanymi właściwościami społeczno-demograficznymi, kulturalnymi jej różnorodnych grup i kategorii<sup>2</sup>.

6. Orientacje życiowe są więc bardzo czułym wskaźnikiem zmian w świadomości społecznej, ponieważ w preferencjach alternatywnych sposobów życia najszybciej ujawnia się przededefiniowywanie swej sytuacji życiowej przez badanych.

7. Stąd też badanie zmian w orientacjach życiowych różnych kategorii społecznych wydaje się sensowne i uzasadnione, a szczególnie wiązanie tych zmian ze zmianami społecznymi.

#### WYNIKI BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Badanie empiryczne<sup>3</sup>, których część stanowi treść niniejszego artykułu, dotyczą młodzieży przekraczającej tzw. pierwszy próg selekcyjny<sup>4</sup>, a ich przedmiotem są zmiany w jej orientacjach życiowych.

Dwa kolejne badania empiryczne zostały wykonane tymi samymi narzędziami badawczymi, na tym samym terenie (duże miasto — ponad 100 tys., małe miasto — około 10 tys., 2 wsie). Wszystkie miejscowości oddalone były od centrów kształcenia, za jakie uważa się miasta wojewódzkie, ponieważ oferują one największe możliwości w zakresie kształcenia. Cechą różniącą obydwie badania był czas ich przeprowadzenia. Pierwsze badanie zostało wykonane w 1978 r., a drugie w 1983. Obydwie badania oddzielają od siebie znaczące wydarzenia historyczne, dwa szoki polityczno-społeczne (sierpień 1980 i grudzień 1981 oraz zawieszenie stanu wojennego), o których można mniemać, że wywarły wpływ na zmiany w świadomości Polaków. Nas interesują zmiany w świadomości młodzieży przekraczającej pierwszy próg selekcyjny.

<sup>2</sup> A. Kłoskowska, *Społeczne ramy kultury. Monografia socjologiczna*, Warszawa 1972, s. 96.

<sup>3</sup> Wyniki badań wykorzystane w artykule zostały uzyskane w ramach realizacji tematu autorskiego problemu węzłowego 11.4, w grupie tematycznej I, podtemacie „Edukacja humanistyczna jako dzieło społeczne”, w zadaniu 1.4 „Systemy wartości i jakość życia młodzieży jako przedmiot zmian oświatowych”.

<sup>4</sup> Badania nad młodzieżą przekraczającą pierwszy próg selekcyjny obejmują jeszcze młodzież nie wyselekcjonowaną, a dokonywany wybór szkoły ponadpodstawowej jest powiązany z wyborem zawodu i określonej pozycji społeczno-zawodowej.

W obydwu badaniach empirycznych przedmiotem weryfikacji była hipoteza, że istnieje związek statystycznie istotny między przynależnością młodzieży do określonej kategorii kształceniowo-zawodowej a ujawnioną przez tę młodzież orientacją życiową.

Uzasadnieniem dla sformułowania takiej hipotezy są badania wielu socjologów, na podstawie których D. Dobrowolska pisze: „Przy kształtowaniu się wielu kategorii zawodowych działa zasada selekcji, stąd gromadzą się w nich ludzie o pewnych typach osobowości, sposobach wartościowania zjawisk, itp.”<sup>5</sup> Z uwagi na to, że w naszym systemie zawód osiąga się w zasadzie poprzez zdobycie odpowiedniego wykształcenia, kategorie kształceniowo-zawodowe młodzieży wyodrębnione na pierwszym progu selekcyjnym można traktować jako potencjalne kategorie zawodowe.

Kategorie kształceniowo-zawodowe wyodrębnione w badaniach różnią się między sobą: poziomem aspiracji kształceniowych (AK), typem i poziomem aspiracji zawodowych (AZ) oraz dokonanym wyborem szkoły ponadpodstawowej. Na podstawie tych kryteriów zostały wyodrębnione następujące kategorie:

1. AK = AZ na poziomie wyższym

Są to uczniowie, którzy aspirują do osiągnięcia wykształcenia wyższego, pragną wykonywać zawód wymagający takiego wykształcenia oraz mają zamiar kontynuować naukę w pełnej szkole średniej.

2. AK = AZ na poziomie średnim

Są to uczniowie, którzy aspirują do osiągnięcia wykształcenia na poziomie szkoły średniej, pomaturalnej lub policealnej, pragną wykonywać zawód wymagający takiego wykształcenia, chcą kontynuować naukę w pełnej szkole średniej lub zasadniczej szkole zawodowej z perspektywą przejścia do technikum.

3. AK = AZ na poziomie niższym

Są to uczniowie, których aspiracje kształceniowe, zawodowe i dokonane wybory szkoły ponadpodstawowej są na poziomie ZSZ, OHP lub przyuczenia do zawodu.

4. AK  $\neq$  AZ

Są to uczniowie, którzy mają określone aspiracje kształceniowe, skonkretyzowane plany zawodowe i dokonali wyboru szkoły ponadpodstawowej. Cechą wyróżniającą tę kategorię młodzieży jest niezgodność aspiracji kształceniowych z aspiracjami zawodowymi. Najczęściej są to aspiracje kształceniowe zawyżone w stosunku do planów zawodowych i dokonanego wyboru szkoły ponadpodstawowej.

<sup>5</sup> D. Dobrowolska, *Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka*, Wrocław 1974, s. 34.

## 5. AK bez AZ

Są to uczniowie, którzy mają określone aspiracje kształceniowe, najczęściej wysokie, dokonali wyboru szkoły ponadpodstawowej (często LO), nie mają jednak skonkretyzowanych planów zawodowych.

Obliczenia istotności statystycznej związku między wyodrębnionymi kategoriami kształceniowo-zawodowymi a ujawnioną przez te kategorie orientacją życiową (hierarchią celów życiowych i środków ich realizacji) wykonane na podstawie danych z badań emirycznych przeprowadzonych w roku 1978 potwierdziły sformułowaną na stronie 3 hipotezę<sup>6</sup>. Związek ten był związkiem silnym, istotnym dla  $p = 0,001$ . Wynik ten upoważniał do twierdzenia, że młodzież przekraczająca pierwszy próg selekcyjny nie jest kategorią homogeniczną pod względem ujawnionej orientacji życiowej<sup>7</sup>.

Wyniki badań emirycznych przeprowadzonych w roku 1983 nie potwierdziły weryfikowanej hipotezy<sup>8</sup>, nawet przy  $p = 0,05$ , który to poziom istotności jest w badaniach społecznych jeszcze uznawany za wystarczający.

Tak więc w ciągu 5 lat (1978—1983) — znamiennych ze względu na zaistniałe w tym czasie wstrząsy społeczno-polityczne — dokonała się unifikacja orientacji życiowych kategorii młodzieży zróżnicowanych pod względem ujawnionej orientacji kształceniowo-zawodowej. Najsilniejsza unifikacja wystąpiła w zakresie hierarchii preferowanych celów życiowych, nieco mniejsza w zakresie środków ich realizacji. Zmiany w hierarchii celów życiowych przedstawia rycina. Hierarchia ta została skonstruowana według wartości różnicy powstałej w wyniku odjęcia od sumy wyborów danej wartości liczby odrzuceń tej samej wartości. Możliwe więc stało się oddzielenie grupy wartości, które są wybierane jako cele życiowe, i grupy wartości odrzucanych jako cele życiowe.

Z danych przedstawionych na rycinie wynika, że:

1. Zmniejszyła się liczba wartości wybieranych jako cele życiowe, ponieważ zmalała atrakcyjność takich celów życiowych jak: sukces zawodowy, wiedza i rozwój kraju. Te wartości w roku 1983 były częściej odrzucane niż wybierane. Do grupy wartości częściej wybieranych przesunęło się życie wesołe jako cel życiowej działalności.

---

<sup>6</sup> Obliczenia tekstem chi-kwadrat zostały przeprowadzone na danych w tabelach 1—3, zawartych w raporcie z tematu autorskiego — patrz przypis 3.

<sup>7</sup> Charakterystykę orientacji życiowych poszczególnych kategorii młodzieży przedstawiłam w artykule: *Związek orientacji kształceniowo-zawodowych z orientacją życiową młodzieży*, [w:] *Poradnictwo we współczesnym społeczeństwie. Społeczne i jednostkowe znaczenie poradnictwa*, AUW, Wrocław 1982.

<sup>8</sup> Obliczenia testem chi-kwadrat zostały przeprowadzone na danych w tabelach 6—8, zawartych w raporcie z tematu autorskiego — patrz przypis 3.

liczba	w badaniach z 1978r (N 447)		w badaniach z 1983r (N 396)	liczba
173	pokój na świecie		pokój na świecie	183
172	ciekawa i interesująca praca		bezpieczeństwo kraju	117
159	bezpieczeństwo kraju		ciekawa i interesująca praca	114
121	życie rodzinne		życie rodzinne	111
99	szczęście osobiste		szczęście osobiste	97
77	sukces zawodowy		miłość	67
39	równość i braterstwo ludzi		czyste sumienie	50
37	czyste sumienie		przyjaźń	33
35	wiedza		równość i braterstwo ludzi	27
29	rozwój kraju		wykorzystanie swych zdolności i umiejętności	13
28	przyjaźń		zadowolenie ze swych poczynań i osiągnięć	4
28	wykorzystanie swych zdolności i umiejętności		życie wesole	4
27	zadowolenie ze swych poczynań i osiągnięć		sukces zawodowy	0
26	miłość		wiedza	-6
-10	życie wesole		rozwój kraju	-12
-19	walory charakteru		zbawienie duszy	-17
-20	życie towarzyskie i drobne przyjemności codzienne		życie towarzyskie i drobne przyjemności codzienne	-19
-21	uczestnictwo w kulturze		uznanie w środowisku	-25
-24	uznanie w środowisku		przygody i zmiany	-25
-25	rozwój osobowości		unikanie trudności i konfliktów	-27
-45	przygody i zmiany		walory charakteru	-32
-47	zbawienie duszy		rozwój osobowości	-32
-51	unikanie trudności i konfliktów		uczestnictwo w kulturze	-51
-74	zamożność		niezależność	-54
-80	niezależność		zamożność	-57
-176	stawa		stawa	-189
-249	władza		władza	-226
-344	życie bez pracy		życie bez pracy	-278

Objaśnienia: ————— zmiany w hierarchii

----- zmiany w liczbie-wyborów bez większych przesunięć w hierarchii

### Hierarchia wartości preferowanych jako cele życiowe

2. Najmniejsze zmiany zaszły w górnych i dolnych szczeblach hierarchii wartości preferowanych jako cele życiowe.

3. Nadal dominującym syndromem w celach życiowych jest syndrom życia w pokoju, skoncentrowanego wokół działań związanych z życiem rodzinnym i szczęściem osobistym oraz praca pozwalająca na realizację

innych celów życiowych, a więc traktowana instrumentalnie. Wewnętrzne przesunięcia w wartościach tworzących ten syndrom wskazują na globalizację problemu pokoju i obniżenie rangi pracy w tym syndromie.

4. W grupie wartości wybieranych jako cele życiowe w roku 1983 (w porównaniu z rokiem 1978) częściej wybierane i rzadziej odrzucane były takie wartości jak: miłość (przesunięcie o 8 szczebli w górę), przyjaźń i życie wesołe. Mniej atrakcyjne (tzn. rzadziej wybierane i częściej odrzucane bez wyraźnych przesunięć w hierarchii) stały się: idea równości i braterstwa ludzi, możliwość wykorzystania swych zdolności i umiejętności oraz zadowolenie ze swych poczynań i osiągnięć.

5. Wszystkie wartości związane z własnym rozwojem i „okazjami”<sup>9</sup> do rozwoju są w roku 1983 wartościami częściej odrzucanymi niż wybranymi (w roku 1983 znalazły się w tej grupie: sukces zawodowy, wiedza, rozwój kraju). W tej grupie obniżyły rangę jako cele życiowe następujące wartości: sukces zawodowy, wiedza, rozwój kraju, walory charakteru, rozwój osobowości i uczestnictwo w kulturze. Natomiast podwyższyły rangę, chociaż nadal są w grupie wartości częściej odrzucanych, następujące wartości: zbawienie duszy, unikanie trudności i konfliktów, zamożność, życie bez pracy.

Mniejsze zmiany wystąpiły w hierarchii środków realizacji celów życiowych, ale one także spowodowały unifikację młodzieży zróżnicowanej pod względem ujawnionej orientacji kształceniowo-zawodowej<sup>10</sup>. I tak:

1. Najbardziej stabilne są górne i dolne szczeble hierarchii środków utrudniających i ułatwiających realizację celów życiowych.

2. Na najwyższych szczeblach, jako środki realizacji celów życiowych utrzymały się właściwości charakteru i właściwości intelektualne. Faktycznie jednak obniżyła się ranga wartości intelektualnych, szczególnie wiedzy.

3. Obniżyła się też ranga osiągnięć formalnych, a szczególnie ocen szkolnych, ale o 10 szczebli wzrosła ranga dyplomu szkoły jako czynnika, którego brak mógłby utrudnić realizację celów życiowych.

4. W obydwu hierarchiach podniosła się ranga zaradności życiowej i właściwości fizycznych.

5. Zmalała natomiast ranga czynników zewnętrznych, jako czynników mogących utrudnić realizację celów życiowych.

Bardziej wnikliwa analiza jakościowa zmian w orientacjach życiowych

<sup>9</sup> Przez wprowadzenie terminu „okazja” chcę zaakcentować określone jego rozumienie i związek z edukacją za: R. Łukasiewicz, *Człowiek wobec edukacji dialektycznej*, Biuletyn poświęcony problemom nauk pedagogicznych, oświaty i wychowania, Warszawa 1983, nr 2.

<sup>10</sup> Dane te są przedstawione w tabelach: 2, 3, 7, 8 oraz ryc. 6 i 7 raportu autorskiego — patrz przypis 3.

badanej młodzieży — a na tej chęć się teraz skoncentrować — wymaga przegrupowania danych empirycznych. Przypominam, że zakres badanych przeze mnie wartości został ograniczony do tych, które mogą stać się celami życiowymi i środkami ich realizacji oraz dziedzinami aktywności życiowej jednostek. Według K. Obuchowskiego<sup>11</sup> wartości te stanowią o sensie życia, który nie musi być uświadomiony i zwerbalizowany, ale wpływa na kształtowanie się planów życiowych oraz wyznacza hierarchię celów życiowych, środki ich realizacji i motywy postępowania. Analizie jakościowej orientacji życiowych badanej młodzieży pod kątem problemu „sensu życia” i aktywności życiowej jednostek służy pogrupowanie danych empirycznych w dwóch grupach: wartości abstrakcyjnych i wartości codziennych<sup>12</sup>. Wartościom abstrakcyjnym przypisuje się właściwość nadawania sensu ludzkiemu życiu. Mieszczą się w tej grupie wartości o charakterze społecznym (dotyczące grup społecznych lub idei, z którymi jednostka się identyfikuje) oraz wartości o charakterze osobistym (stanowią one ogólne normy i zasady postępowania a także kryteria wyboru w sytuacjach alternatywnych). Wartości codzienne są natomiast związane z różnymi dziedzinami życia i decydują o kierunku aktywności życiowej jednostek. Tak przegrupowane dane empiryczne przedstawia tabela. Tabela ta jednocześnie wskazuje na zmiany, jakie dokonały się w hierarchiach wartości abstrakcyjnych i wartości codziennych między rokiem 1978 a rokiem 1983.

Z przedstawionej tabeli wynika, że:

1. W roku 1983 (w porównaniu z rokiem 1978) odwróciła się hierarchia wartości stanowiących o sensie życia, czyli wartości abstrakcyjnych.
2. Młodzież przekraczająca pierwszy próg selekcyjny w roku 1983 częściej poszukuje sensu swojego życia w wartościach abstrakcyjnych o charakterze osobistym.
3. W grupie wartości abstrakcyjnych o charakterze osobistym nastąpiły jednak wewnętrzne przegrupowania wartości szczegółowych. W roku 1978 grupę wartości centralnych, stanowiących o sensie życia, tworzyły następujące wartości: prestiż (szczególne znaczenie miał sukces zawodowy), szczęście osobiste, związek emocjonalny z innymi oraz zgodność postępowania z pewnymi normami i zasadami. W roku 1983 z grupy tych wartości odpadł prestiż, a zdecydowało o tym wycofanie się młodzieży z realizacji sukcesu zawodowego i uznania w środowisku.
4. W zakresie wartości abstrakcyjnych o charakterze społecznym wysoki poziom identyfikacji utrzymuje się z ideą pokoju. Zauważalna jest

<sup>11</sup> K. Obuchowski, *Psychologia dążeń ludzkich*, Warszawa 1966, s. 227—287.

<sup>12</sup> Klasyfikację tę omawia D. Dobrowolska, *Praca w życiu człowieka*, Warszawa 1980, s. 76.



Tabela

## Tendencje zmian w hierarchii wartości abstrakcyjnych i codziennych

% uczniów preferujących je w roku 1978			Wartości abstrakcyjne i codzienne (hierarchia)	% uczniów preferujących je w roku 1983		
III	II	I		I	II	III
95			I. Wartości abstrakcyjne			98
	76		A. O charakterze społecznym			
		40	1. Pokój		85	
		36	— na świecie	51		
	11		— bezpieczeństwo kraju	34		
	8		2. Równość i braterstwo ludzi		10	
89			3. Rozwój kraju i regionu...		3	
	26		B. O charakterze osobistym			113
		19	1. Prestiż		11	
		4	— sukces zawodowy	8		
		2	— uznanie w środowisku	2		
		—	— sława	1		
	23		— władza	—		
	19		2. Szczęście osobiste		27	
		11	3. Związek emocjonalny z innymi		34	
		8	— miłość	22		
	18		— przyjaźń	12		
		10	4. Zgodność postępowania z pewnymi normami i zasadami		20	
		8	— czyste sumienie	17		
	9		— zadowolenie ze swych poczynań i osiągnięć	3		
	6		5. Możliwość wykorzystania swych zdolności i umiejętności		6	
	3		6. Wartości religijne		10	
	2		7. Konformizm — unikanie trudności i konfliktów		—	
	1		8. Niezależność		2	
		1	9. Własny rozwój		8	
		—	— walory charakteru	—		
		—	— wszechstronny rozwój	—		
95			II. Wartości codzienne			83
	39		1. Praca — ciekawa i interesująca		31	
	28		2. Rodzina		30	
	12		3. Kultura		6	
		10	— zdobywanie wiedzy	6		
		2	— uczestnictwo w kulturze	—		
	11		4. Zabawa — rozrywka		9	
		4	— przygody i zmiany	3		
		4	— życie wesołe	4		
		3	— życie towarzyskie i drobne przyjemności codzienne	2		
	5		5. Dobra materialne		7	

przy tym globalizacja tego problemu, o czym świadczy zwiększenie się poziomu identyfikacji z pokojem na świecie przy jednoczesnym obniżeniu poziomu identyfikacji z bezpieczeństwem kraju. Niepokoić musi dalsze wycofanie się młodzieży z idei rozwoju kraju.

5. W hierarchii wartości codziennych, bezpośrednio związanych z różnymi dziedzinami życia i decydujących o aktywności życiowej jednostek, nadal najważniejszymi dziedzinami aktywności pozostały praca i rodzina. Obniżył się jednak procent uczniów deklarujących swą aktywność w pracy, a wzrósł procent deklarujących aktywność na rzecz rodziny. Poważniejsza zmiana dotyczy aktywności w dziedzinie kultury, która z pozycji 3 spadła na ostatnią, po zabawie-rozrywce i dobrach materialnych.

Podsumowując przedstawione wyniki badań empirycznych nad dynamiką orientacji życiowych młodzieży przekraczającej pierwszy próg selekcyjny można stwierdzić, że między rokiem 1978 a rokiem 1983 młodzież wycofała się z wartości, które są uważane za czynniki rozwoju jednostkowego i społecznego. I tak:

1. W płaszczyźnie celów życiowych jest to wycofanie z wartości, które są związane z funkcjonowaniem państwa (bezpieczeństwo kraju, a przede wszystkim rozwój kraju), pracą zawodową (sukcesem zawodowym oraz możliwością wykorzystania swych zdolności i umiejętności), a także własnym rozwojem i „okazjami” do rozwoju.

2. W płaszczyźnie środków realizacji celów jest to zmniejszenie rangi wiedzy, ocen szkolnych i warunków zewnętrznych (koncentracja na tym, co osobiste i prywatne może stwarzać złudzenie niezależności od warunkowań zewnętrznych).

3. W płaszczyźnie aktywności życiowej jest to wycofanie się (w różnym stopniu) z aktywności w dziedzinie pracy i kultury.

4. W płaszczyźnie wartości abstrakcyjnych o charakterze osobistym, stanowiących o sensie ludzkiego życia, jest to wycofanie się z wartości prestiżowych i własnego rozwoju.

3. W płaszczyźnie wartości abstrakcyjnych o charakterze społecznym jest to wycofanie się z identyfikacji z ideą bezpieczeństwa kraju, ideą rozwoju kraju i ideą równości i braterstwa ludzi. Wzrosła tylko identyfikacja z ideą pokoju na świecie.

Tak więc widać, a dokonane przegrupowania danych empirycznych potwierdzają, że ujawniła się tendencja do wycofywania się młodzieży z wartości związanych z: państwem, grupą społeczną (większą niż rodzina i przyjaciele), pracą, kulturą i własnym rozwojem. Orientacje życiowe

---

Objaśnienia: W obliczeniach procentowych została wzięta pod uwagę liczba wyborów pierwszoplanowych, a każdy uczeń z podanej kafeterii 28 wartości i wartości dopisywanych przez siebie wybierał 3, które jego zdaniem są najważniejsze, stąd liczba wartości od których został obliczony % równa jest prawie 3N.

kategoriom młodzieży zróżnicowanych pod względem ujawnionej orientacji kształceniowo-zawodowej stały się bardziej k'sobne i bardziej na „mieć” niż „być” i na tym polega ich unifikacja.

Najbardziej stabilną okazała się orientacja życiowa tej kategorii młodzieży, która w moich badaniach została nazwana „AK = AZ na poziomie niższym”. Zbliżenie się orientacji życiowych innych kategorii młodzieży, szczególnie kategorii „AK = AZ na poziomie wyższym” i „AK bez AZ”, do kategorii poprzednio wymienionej nastąpiło w wyniku wycofania się z wartości, które tworzą i zapewniają funkcjonowanie społeczeństwa.

Na zakończenie można jeszcze postawić pytanie: Czy te subiektywne zmiany w orientacjach życiowych młodzieży przekraczającej pierwszy próg selekcyjny wywołały jakieś obiektywne skutki? Moje badania dowodzą, że obiektywne skutki tych zmian ujawniły się w udziale młodzieży (zróżnicowanej pod względem miejsca zamieszkania i przynależności społeczno-zawodowej rodziców) w badanych kategoriach kształceniowo-zawodowych<sup>13</sup>.

Z danych wynika, że wśród badanej młodzieży zmniejszyła się atrakcyjność orientacji kształceniowo-zawodowej „AK = AZ na poziomie wyższym” i „AK > AZ”. Z tych dwóch typów orientacji kształceniowo-zawodowych, charakteryzujących się wysokimi aspiracjami kształceniowymi, wycofały się dzieci chłopów (w roku 1978 było ich w kategorii AK = AZ na poziomie wyższym 70%, w roku 1983 nie ma ich wcale; w kategorii AK > AZ udział ich spadł z 19% na 4%), dzieci robotników kwalifikowanych i w mniejszym stopniu dzieci pracowników umysłowych. Z obydwu kategorii wycofały się też dzieci wiejskie, natomiast z kategorii AK = AZ na poziomie wyższym wycofały się również dzieci z dużego miasta, a z kategorii AK > AZ dzieci z małego miasta. Wycofanie się młodzieży z tych dwóch kategorii kształceniowo-zawodowych można traktować jako wycofanie się przede wszystkim z aspiracji kształceniowych.

#### PRÓBA WYJASNIENIA I INTERPRETACJI UZYSKANYCH WYNIKÓW BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Weryfikacja hipotezy poprzez badanie istotności statystycznej związku między wyróżnionymi kategoriami kształceniowo-zawodowymi młodzieży przekraczającej pierwszy próg selekcyjny a ujawnioną przez tę młodzież orientacją życiową wykazała, że między rokiem 1978 a 1983 nastąpiła unifikacja orientacji życiowych tych kategorii. Stan ten można zatem

<sup>13</sup> Według danych z tabel 12—14 raportu — patrz przypis 3.

opisywać w kategoriach „społeczeństwa masowego”<sup>14</sup>. Niebezpieczeństwo tego stanu sygnalizował już H. Muszyński<sup>15</sup>.

Najogólniej mówiąc, „społeczeństwo masowe” to społeczeństwo zuniifikowanych jednostek. Jednostka w takim społeczeństwie w każdej dziedzinie swego życia, w swoich dążeniach życiowych i formach aktywności życiowej napotyka gotowe wzory myślenia i działania. Świat, w którym jednostka istnieje, jest zastany, narzucony, niealternatywny. Wymaga od jednostki tylko przystosowania się, biernego podporządkowania, uprzedmiotowienia siebie, rezygnacji z własnej podmiotowości, autonomii i indywidualności. Wobec tak przystosowanej jednostki świat ten nie jest wrogi, tylko człowiek pozbawiony swej podmiotowości przestaje tworzyć siebie i przekształcać zastaną rzeczywistość, przestaje czuć się odpowiedzialny za siebie i świat. Unifikacja jednostek nie jednoczy jednak ludzi, lecz przeciwstawia ich sobie i tworzy warunki dla „próżni socjologicznej”<sup>16</sup>, ponieważ nie ma grupowych orientacji przeciwstawnych sobie, a więc nie ma grup społecznych zdolnych do kształtowania nowych, spójnych systemów aksjologicznych. S. Nowak<sup>17</sup> zjawisko „próżni socjologicznej” w warunkach polskich wyjaśnia wcześniejszym rozbiciem tradycyjnych struktur aksjologicznych.

Uzyskane wyniki badań nad dynamiką orientacji życiowych młodzieży wskazują na tendencje wycofywania młodzieży ze społecznie wartościowych celów życiowych, środków ich realizacji, sensów życia i form aktywności życiowej. Można je zinterpretować jako dramatyczną (czy także patologiczną?) ucieczkę od alternatywnych wzorów dążeń życiowych i form aktywności, proponowanych przez zorganizowany system społeczny, w świat osobisty i prywatny, w krąg ludzi, z którymi łączą jednostkę więzi emocjonalne (miłość, przyjaźń, uczucia rodzinne), a nie zadaniowe.

Dynamika orientacji życiowych badanej młodzieży związana z prze-definiowaniem przez młodzież swej sytuacji życiowej wymaga opisywania dynamiki w kategoriach ciągłości i zmiany.

Ciągłość w orientacjach życiowych młodzieży wyraża się w syndromie

---

<sup>14</sup> Zagrożenia „społeczeństwa masowego” przedstawiają prace: J. Bańka, *Cywilizacja — obawy i nadzieje*, Warszawa 1979; K. Mannheim, *Człowiek i społeczeństwo w dobie przebudowy*, Warszawa 1974; *Cywilizacja na rozdrożu. Konsekwencje rewolucji naukowo-technicznej dla społeczeństwa i dla człowieka*, red. R. Richta, Warszawa 1971; A. Toffler, *Szok przyszłości*, Warszawa 1974; F. Znaniecki, *Upadek cywilizacji zachodniej*, Poznań 1921.

<sup>15</sup> H. Muszyński, *Wychowanie w społeczeństwie masowej unifikacji*, referat wygłoszony na konferencji w Poznaniu, 21–22 czerwca 1983.

<sup>16</sup> S. Nowak, *System wartości społeczeństwa polskiego*, *Studia Socjologiczne* 1979, nr 4.

<sup>17</sup> *Ibid.*

wartości zajmujących górne szczeble hierarchii celów życiowych; zmieniają się jedynie wewnętrzne proporcje między wartościami stanowiącymi ten syndrom i jego stosunek do innych alternatywnych orientacji życiowych. Treść tego syndromu wyraża się w dążeniu do życia w pokoju i aktywności życiowej na rzecz rodziny i szczęścia osobistego, praca pełni rolę instrumentalną. Trwałość tego syndromu można wyjaśnić, odwołując się do pojęcia postawy w znaczeniu psychologicznym<sup>18</sup>. Okazuje się wtedy, że wysoka ranga pokoju i pracy wynika z potrzeb podstawowych, związanych bezpośrednio z utrzymaniem organizmu przy życiu; natomiast wartość życia rodzinnego i szczęścia osobistego (obie te wartości są na ogół traktowane komplementarnie) wynika z potrzeb wyższego rzędu, zwanych potrzebami społecznymi<sup>19</sup>. Wśród potrzeb społecznych u badanej młodzieży dominują potrzeby afiliacji, a inne potrzeby społeczne są raczej odrzucane, np. potrzeby poznawcze, uznania, prestiżu, przeżyć estetycznych i inne. Można zatem sądzić, że z proponowanej puli wartości zaspokajających potrzeby społeczne wartości allocentryczne są bezkonkurencyjne, niealternatywne. Należy się wobec tego liczyć z tym, że w subiektywnym doświadczeniu jednostek zorientowanych allocentrycznie „społeczeństwo” nie jest spostrzegane jako strukturalna całość, lecz zbiór jednostek funkcjonujących na zasadach empatii. Jest to płaszczyzna dla kształtowania się powiązań określanymi mianem „układów” i „klik”.

Najbardziej podatne na zmiany są środkowe szczeble hierarchii wartości będących przedmiotem orientacji życiowych. Zmiany te można opisywać i wyjaśniać przy zastosowaniu teorii alienacji w znaczeniu socjologicznym<sup>20</sup>. Badania dowodzą, że wskaźniki alienacji są ze sobą skorelowane<sup>21</sup>. Zebrane dane empiryczne wskazują na wzrost poczucia izolacji i wyobcowania, które wyraża się w przypisywaniu niskiej wartości celom wysoko społecznie wartościowanym: sukcesowi zawodowemu, kształceniu, uczestnictwu w kulturze, funkcjonowaniu państwa. Wyobcowanie z takich dziedzin aktywności społecznej jak praca, własny rozwój,

<sup>18</sup> F. Znaniecki, *Nauki o kulturze*, Warszawa 1971, s. 419. Autor mówi, że potrzeby mogą być rozpatrywane w znaczeniu psychologicznym i socjologiczno-kulturowym. W pierwszym znaczeniu wiąże się je z potrzebami — z nich one się wywodzą i w związku z tym są względnie trwałe; w drugim znaczeniu wiąże się je z określoną sytuacją — zmienność ich zależy od sposobu przedefiniowywania tej sytuacji przez jednostkę.

<sup>19</sup> W klasyfikacji postaw powołuję się na: A. H. Maslow, *Teorie hierarchii potrzeb*, [w:] *Problemy osobowości i motywacji w psychologii amerykańskiej*, wybór i oprac. J. Reykowski, Warszawa 1964, s. 135.

<sup>20</sup> Na takie rozumienie alienacji — obok Marksowskiego — wskazuje K. Korzeniewski, *Alienacja człowieka*, [w:] *Człowiek jako podmiot życia społecznego*, red. X. Gliszczyńska, Wrocław 1983.

<sup>21</sup> *Ibid.*, s. 229—232.

uczestnictwo w kulturze wynika z utraty tego typu sensu aktywności. Ten typ aktywności przestał być aktywnością samonagradzającą.

Źródła alienacji jednostek poszukuje się w uwarunkowaniach psychologicznych i socjologicznych. Według K. Korzeniowskiego<sup>22</sup> alienacja w aspekcie socjologicznym jest efektem wadliwego procesu socjalizacji, a czynnikiem alienującym jest blokowanie dostępu do wartości i wzorów kultury lub narzucanie wartości i wzorów nieakceptowanych.

Badań nad orientacjami życiowymi nie należy traktować jako opisu stanu trwałego. Są one jedynie czułym wskaźnikiem zmian w świadomości społecznej. Przedstawione wyniki badań są wyrazem pęknięcia w świadomości społecznej spowodowanego chaosem aksjologicznym. Stwierdzone tendencje k'osobne, ucieczka w sferę prywatności, koncentracja na zaspokojeniu potrzeb podstawowych, ograniczenie potrzeb społecznych do wartości allocentrycznych nie oznacza, że młodzież ta kiedyś nie upomni się o inne wartości niż wartości życiowe.

---

<sup>22</sup> Ibid., s. 241—243.